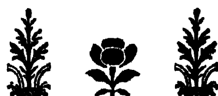
KI BOR PHYLLA U HYNNIEWTREP

DA

U DONBOK T. LALOO

2000

KI BOR PHYLLA U HYNNIEWTREP

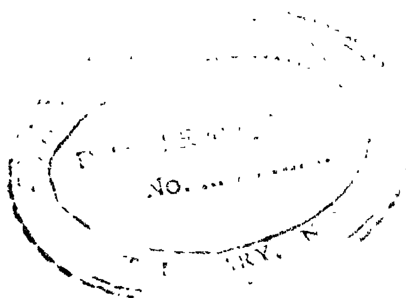
Da

U Donbok T. Laloo

2000

Published by JOSEPHINE KHARSAMAI

...ed at Scorpio Printers, Mawkhar Shillong -1

Ha ka 24/12/1989, nga la leit sha Pahambir ban shim niam bad ha ka step 25/12/1989, u Bah H. R. Mariñ u la aiti ha nga ia ka Exercise Book ; ha kiba u la thoh ia kine ki jingstad lane ki 'tien jadu, lane ki Pyrtuit bapher bapher.

Nga ruh na ka liang jong nga, nga la aiti ha u ia ka jingthoh jong nga kaba ia dei shaphang ki dawai kynbat ; ia kiba nga la ioh pateng na i Ma Medro sing Diengdoh (Bam kwai ha dwar u Blei).

Ia kane ka jingia aiti ; shimti ba markylliang, ngi da ia suit ia shor mar shijhoh ha ka Blei ka Synshar da kaba pynsakhi ha ka Ramew, ka pyrthei Mariang bad Baroh ki Jingthaw ba don ha sla pyrthei, ki khlur bad kiwei kiwei kiba don ha sahit bneng. Ngi da ia ai ia shim markylliang ia ka San - suka (pisa Nar) kaba la khrud da ka tari ; khyndai sien khrud kum ka jingiasmai.

Nga la ioh san - suka na u, u ruh u la ioh san - suka na nga bad u la pynkup bor ha nga, ba lada jia ba nga leh kam ym don shuh ba lah ban khang ne pynwit eiei. Ia kane la leh ha khmat kawei ka sakhi kynthei, ka Kong J. Nongrum:

Te ; ha phi kiba ioh ban pule ia kane ka kot ne thup jingstad, nga phla ba kumba

nga la shim niam na u Bah H. R. Mariñ. LADA U LA HIKAI IA KA HOK, UN IOH IA KA HOK, HYNREI LADA U LA HIKAI IA KA PAP, UN KIT HI IA KA PAP.

Nga la nud ban thoh ia kane ka kot ruh, dei tang ynda la ioh jingbit halor kane ka jingmaham. (WARNING). Kata lada kino kino kiba ioh jingstad na kane ka kot bad da ka jingsniewbok ki pyndonkam bakla ia katei ka jingstad, kata ma ki hi *kin kit ia ka pap ka sang baroh.*

La buh ia kane ka JINGMAHAM, ka long ba lyngba kine ki kyrteng ne Pyrtuit; lane kyntien Jadu, ka lah ban pynkoit ia ki briew etc na ki jingpang ba har rukom lane ki lah ruh ban pyndonkam ha kaba pynsniew ia ki.

Kaba phin shem ha kane ka Kot, ka long tang ki kyrteng (Pyrtuit), lane ki kyntien jadu. Ia ka rukom shna Duwan, ka Sla ka tlur ka rukom ai niam ka shat ka khein, lane ka knia ka khriam, ym shym la batai satia hangne, namar ka dei ka deiti jong ki Jha ue ki Stad. Ban sngewthuh bha shaphang ki Jha ne ki Stad, kan jin da bha ba phin pule ia ka Kot ba la ai kyrteng '*Ki Parom Hyndai*', ba nga la pynmih ha ka snem 1996 sla 65; ha ka lynnong ba la thoh '*Ka Bor ki Jha*'.

Sngewbha wat pyndonkam bakla ia kine ki kyntien jadu. Lada phi sngewdonkam ban tip thikna ; sa ia kynduh ia u Nongthoh:

Khublei shibun

Uba ieit eh ia phi

Lummawbah,
Upper Shillong.

Sd/
Donbok T. Laloo

29/7/1997.

Nongpule baieit,

Ha ka jingwad bad jinglum jong nga shaphang ki jingstad ba bun jait kiba bun jait kiba ki STAD ne ki JHA Hynniewtrep ki pyndonkam ban sumar ia ki jingpang ba bun jait ; ka long ba nga la shem ba baroh kat kiba don ha pyrthei ne ha bneng, ki don la ki jong ki jong ki kyrteng ne Pyrtuit, ki ba ngi lah ban ong ba ki long kum ki 'tien jadu U Stad ne u Jha u dei ban tip ia ka kyrteng jong ki bad lada u kwah ban long u Stad ne u Jha ba don hok ban sumar ia ki nongpang ne kino kino ki jait jingeh, u dei ban da shim NIAM lane shah pynkyntang ha u Stad ne u Jha.

Ka jingong ba ki Stad ne ki Jha Hynniewtrep ki buh rieh buit bad kim ju ai pateng ha la ki para pyrsa ne ki khun ki kti kam dei ka jingshisha kumba ngi mut dur, hynrei ka dawbah ka long ba ka dei ka kam kaba KYNTANG bad lada jia ba pyndonkam bakla ia ka, kan bam duh bad la jot la pra artad ka kur ka jait, ki kha ki man bad ki lok ki jor.

Kine ki kyrteng lane 'tien jadu ba phin lap ha kane ka kot ki dei kiba nga la ioh pateng na u Bah Hari Mariñ Pahambir, Raid Nonglyndoh, Ri Bhai District. U Bah H. R. Marin, dei uwei na ki Jha ba la paw-

nam ; ym tang ha ki paid Hynniewtrep, hynrei wat bapdeng ki dkhar ruh. Hooid ; don ruh sa ki stad na kiwei pat ki jaka ia kiba ngan sa jer kyrteng ha kiwei pat ki lynnong.

Ha shwa ba u Bah H. R. Mariñ un hikai thikna ia nga, u la thoh ia kane ka shithi ha ka juh ka Exercise Book kaba u la thoh ia ki Pyrtuit, lane Kyrteng lane lah ban ong ki 'tien jadu bapher bapher. Ka shithi ka long kumne :

BYMLAH IOH KHLEM KA JINGIADEI, WAT LADA IADEI RUH DA KI PHEW LAK KAWEI PA KAWEI PHI. NGA AI SNGEWBHA HA I BAH DONBOK T. LALOO. NGI IA DEI SHIPARA, NGIM LAH Ban KIAR HA KI KAM BA IA DEI BAD KA. KINE KI PHANG KABA LA BUH DA KA SYNSHAR NADUH BA SDANG KA PYRTHEI HA BAROH KI JAIT BYNRIEW BA LA BUH DA KA NONGHUKUM.

UBA AI SNGEWBHA DA KA JINGIEIT JUNOM.

S/d. H R. Mariñ
1/1/1988 - 89.

KI SKER

Lynnong Sla

KA PYRTUIT DAITKPOH
Haba sabuit ki briew

KO KA LUK. KO KA TUK, KO KA WAR,
KO KA PHAR, SYIEM KLEINMEKAR

Haba sabuit ki briew, jhare da ka shun bad khot da katei ka kyrteng dait kpoh. Nangta sa shim ia ka kyrteng jong ki briew kiba lah ban shong sabuit bad tah artad ia ka shun ha la ka jong ka lynghoh kti. Lada dei, ka shun ha lynghoh kti jong phi kan rhem ne kh'uit, tang kumta la sngewthuh ban beh ia ka sabuit da katei ka juh ka pyrtuit haneng bad sa tah da kata ka shun ba la jhare ha par shyllangmat, ha shlipnud bad ha sohpet jong kita kiba la shah sabuit.

(U H. R Marin u la ioh ia kane ka jingstad na u Pro Mariñ ha ka 10/9/1970).

2. KA PYRTUIT DAIT KHLIEH
Haba ktha khlieh

BERI PEIT, BERI POH, BET BERI PEIT,
BET BARI POH, SYIEM NIANG KHLIEH.

Nangta sa jhare da u syingbah bad ia thong. Kata phin phiah ar liang ia u sying bad pynsyndait biang la kumba khlem phiah. Sa rah ia u sying sha jrong bad pynhap ha tbian da kaba ia pan ia ka liem ka lup. Ha shwa ban ia pan phi dei ban khot ia ka kyrteng jong u syingbah. "Me u Ing-

shrah Ingthymmai .... Dei shisha ka ktha khlich ? etc. Lada dei sa pynsleh da uta u syingbah ha khlieh bad sa bret noh ia uba tam. Lada ha ka jingiapan, ka paw ba ym dei u syiem niang khlieh, ka mut ba dei ba shu jia hi na ka pyrthei mariang. Haba kumta sa jhare biang bad ka um da kaba khot ia ka pyrtuit iong ka Um bad sa pynsleh khyndiat ha khlieh bad bret ia ka Um kaba tam.

(U H. R. Mariñ la la ioh ia kane ka jingstad na ka Lisa Mariñ ha ka 15/4/1963).

3. **KA PYRTUIT NIANGLUBU**

Haba at ne thung ki Buin

WO AK, WO KAK, BIH RI IO PEIT. BIH RI IO POH, WOH RI IO PEIT, WOH RI IO POH, HIH RI IO PEIT, HIH RI IO POH, SYIEM NIANGLUBU.

Jhare da ka siang khat ja, (siang dieng), da ka jain sem ne da kano kano ka jain bakhuid, tangba da teh syrdoh shisien teh ba kan long tylli (song) sa syang ha ka ding ia ka siang ne ka song jain ba la teh bad sa niad ha ka buin ki kynthei ba at ne thung ki buin. Haba niad dei ban niad arsut sha rum. Haba leh ia kane, ki kynthei kim dei ban sop eiei ia ki buin baroh arliang-

(U H. R. Mariñ u la ioh ia kane ka jingstad na u Ken Mariñ - u kni jong u ha ka 2/1/1959).

4. KA PYRTUIT DNGIEM

Ban pynshoh biej ia ka Dngiem khnang ban lait na ka jingmynsaw

Haba iaid lynti lyngba ka khlaw ba don Dngiem, dei ban kynmaw bha ia kane ka Pyrtuit. Tang shu khot ia kane ka pyrtuit, ka Dngiem kan hap wat lada ka don halor dieng bad kan shu ieng sah hajuh bad shu ud hu hu. Kynmaw ym bit ban pyniap ia ka ne ieh sah hajun, hynrei dei ban khlong khyndiat u khyndew bad bret sha ka liang ba ka don da kaba ong artad ba la pynlait ba kan leit la ka lynti. Ka pyrtuit Dngiem ka long kumne ; MUNG PHUR LA PHUR PHU JUP, ON LABRI, ON LA BRA, KANG TRUP TRUP. WA WA. (Ia kane ka jingstad ruh la ioh na u Ken Mariñ ha ka 6/6/1960)

5. KA PYRTUIT BAN PYNSNIEW LANE BAN IA KA SULOI TYNSAH KHNANG BA KAN YM BTHEI

Lada don lad ktah ia ka suloi, lada ym don lad shu pyrsad na jngai bad ong SUM KON SUM MON, SUM BIR, BIR, (Ia ka suloi) RISI PEIT, NIANGKON SIKON (Ia ki kuli) HOM MARI, BOM MARI, SYIEM BORMA. (Ia ka ding).

(Ia kane ka jingstad u H. R. Mariñ *u la* ioh na u Pro Mariñ ha ka 6/1/1971)

NB Ka Suloi kam bthei shuh lada leh ne khot ia katei ka Pyrtuit. Lada jia ba ka bthei ruh phin ym ioh satia ia ka mrad ba kan leit iap sha jngai bah.

6. KA PYRTUIT LASAM
Haba ai bih ki briew

SHAINING SHAITU, JAI LONG JAI SAH, LER LER PER PER, PANI PAR BON RIH

Haba ai bih ki briew ha ka sha ne ka 'iad - um, khot ia katei ka pyrtuit bad bsuh artad ia la ka shynriahti hapoh liew shkor, nangta sa wieh ne pyndei da kata ka shynriah'ti ha ka sha ne 'iadum. Lada dei ba ki ai bih ne lasam, ka klat ne tyndong siej (jhoh) kan bthei, ne lada kam bthei ruh, la tip, namar ka risa hai ne shaw.

(U H. R. Mariñ u la ioh ia kane ka jingstad na u Pri Makri ha ka 6/2/1958)

7. KA PYRTUIT PYNSNIEW SULOI
(Breech loading).

Lada ioh lad sa da ktah ia ka suloi, lada ym ioh lad shu slu ne pyrsad na pajih bad ka suloi kan ym don sni shuh. Lada jia ba ka bthei ruh kin ym ioh satia ia ka mrad ba ki siat. Ka Pyrtuit ka long tang kumne ;

SUM KON, SUM MON, SUM BIR

(Ia kane ka jingstad u H. R. Mariñ u la ioh na u Probi Ingti ha ka 3/3/1957

8. **KA PYRTUIT JUTANG HA KA MER (DORBAR) (i)**

Ka nia jutang ban jop ba ka iasaid nia ha ka dorbar bad pynteh thyllieh ia ka liang ba ia pyrshah.

UMTO MANTO, KUIAM MAHUNI, KALI RADHO, URA DHO, PHUL MANTRO.

Haba leit dorbar ne ba leit ban pynsuk ia kano kano ka huri hura, kyrshut da ka shynriahti ia la ki jong ki bniat khmat da kaba khot artad ia katei ka kyrteng ne pyrtuit ryngkat bad ka kyrteng iong ki briew ba phi kwah ban pyniasuk ne ka kyrteng jong ki briew kiba phi dei ban iasaid ha ka dorbar.

(U HR. Mariñ u la ioh ia katei ka jingstad na u Ra Mariñ ha ka 1/1/1975).

9. **KA PYRTUIT DAIT KPOH NE SABUIT KI BRIEW**

Khamtam sha khlaw sha btap.

Nyngkong tong um da ka sla Lakhar bad khot ia ka pyrtuit jong ka Um. Nangta sa khot ia kane ka pyrtuit :-

KO KA LUK, KO KA TUK, KO JAP, KO KA PHAR, SYIEM KLEINMEKAR, SYIEM KSUID. KANG TING KANG TANG, HANG HARA LONGSAM, SAM PANI, SYIEM PAHARI, NGUID TYLLI, BAM TYLLI SYIEM KSUID.

Ia ka um ynda la dep jhare da katei ka kyrteng lah ban pyndih ia uba suh ka kpoh, ne lah ban shu kyllan ha kpoh bad ia kaba tam sa bret noh.

(U H. R. Mariñ u la ioh ia katei ka jingstad na u Mod Makri ha ka 30/1/1960)

10. **KA PYRTUIT NEP WAIT**

Haba dei pom wait ne dei ot wait ne tari.

SA LONG PEIT, SA LONG POH, KHONG PEIT, KHONG POH, KHA KA DU, TYMMEN WAN IAP.

Jhare ha u kwai u tympew da kaba khot ia katei ka kyrteng, bam pynlwit bha sa bynthiew ha ka jaka ba kum pom wait bad tah da u kwai ba la ktha lwet ha ka jingmong.

(U H. R. Maring u la ioh ia kane ka jingstad na u Driwel Makri ha ka 8/1/1975.

11. KA PYRTUIT BIH HABA KUM BAM BAKLA BA LEIT JINGLEIT.

AI DING SAI DING, BOR PANI BOR UM

Jhare da u khaw san symboh (U khaw bym pat kdiah ne khein) da kaba khot artad ia ka pyrtuit jong u Khaw. Ka pyrtuit jong u Khaw ka long kumne :- "Khaw lyngkor khaw sl u var khaw lukhmi uba bat mynsiem ia ngi ha pyrtnei". Nangta khot sa ia ka pyrtuit jong ka Um kumne." Ko ka Riñ ko ka liñ ko ka wiñ thing ñia riñ, bang ñia riñ, ka riñ ka jriñ, bei ñia riñ trai kynrad. Nangta sa shim ia ka pyrtuit Bih ba la thoh haneng. Nangta sa khleh ia uta u khaw bad ka um ba la jhare bad sa pyndih ha uta uba ioh bih. Ynda la kham ioh bor sa ai sa ka dawai bih. Lada nang ioh bor, dei ban iai bteng ia katei ka rukom jhare. (U H R. Mai ñ, u la ioh ia katei ka jingstad na u Sabu Syiem khynnah ha ka 2/1/1971.)

12. KA PYRTUIT KSEIN - Bsein

KO SHINGRAI, KO BUD RAI, POPUNG KRAI, PO PING KRAI, SYIEM KSEIN IONG, LIED NOH KA BI KA BAN HA U NE KA.......

Haba jhare dei ban jhare lang bad u Traw (phlang traw) Bad khot ia ka pyrtuit jong u traw kumne :- KO DER KO WERKO

SHRI KO KUSHRAP, SYIEM PHLANG, BA SHONG HA LUM BA SHONG HA WAH, BA SHAH PHRI BA SHAH LYER, BA EIT KA KSIM BA EIT KA MUIJ, BA SHONG TUWAH BA SHONG HA IR.

Ynda la nep jhare sa tah da ki thied balung jong u traw ba la jhare, namar ha ka por ba phut ia u traw dei ban phut ba-roh shi - tynrai. Nangta sa teh da uta u sla traw haneng jong ka jaka ba la puh u bsein. Ka rukom teh ka dei ban long ha ka dur jong u phra. (8).

(U H. R. Mariñ u la ioh ia katei ka jingstad na u Ken Mariñ ha ka 3/2/1960).

13. KA PYRTUIT ÑIA RIÑ

Ka um ba diñ ba bam ki briew ha pyrthei

KO KA RIÑ KO KA JIÑ, KO KA WIÑ THIÑ ÑIA RIÑ BANG ÑIA RIÑ KO KA RIÑ KO KA JRIÑ, BEI ÑIA RIÑ, TRAI RYNRAD.

Kano kano ka jait jhare lada dei bad ka um sa da kynmaw ban khot ia kateï ka kyrteng ba la ai haneng.

(Ia katei ka jingstad ruh la ioh na u Ken Mariñ ha ka 3/2/1980)

14. KA PYRTUIT RI KYNDU

Haba ioh khyllung ju suh synti ba khih ka bih.

Jhare ha ka um da kaba khot ia ka kyrteng jong ka um. Nangta sa khot ia ka pyrtuit Ri Kyndu kumne -—

KO U LIR, KO U HIR, KO U BLIR, KO U KHIR. Nangta sa pyndih da kata ka um ba la jhare (la katei ka jingstad la ioh na u Joit Makri ha ka 8/2/1970)

15. KA PYRTUIT SABUR NE TYRDAP

Haba tangiat ne rung u Tyrdiap,

U LAK, U JAK, U RE, U BIT, KO U NOM SYIEM SUBUR, MIH NOH.

Jhare ha u kwai bad u tympew, sa ktha bad slu (pyrsad) ha ka khmat ba thngiat. Lada jia ba la mong ne mynsaw ka khmat, sa khot lang ia ka pyrtuit nep wait kumne:- SA LONG PEIT, SA LONG POH, KHONG PEIT KHONG POH, KHA KA DU TYMMEN WAN IAP. Lada jia ba u thngiat um mih, thep shi symboh u nei iong ha khmat bad kan sa jem.

(U H. R. Mariñ u la ioh ia kane ka jingstad na u Tishan Lapang ha ka 6/4/57)

16. KA PYRTUIT JHARE DOH BAN PYNBHA HABA LA SHAH LEH SNIEW.

HARI SING, U MO SING, ISO ISO, ING TYR JIO, ING KONG RI, BON KONG RI, BAR JU BAR KEN, RI THE RI JE, RI DOH RI SNIH, KO WER KO KLER, SYIEM LYER, KHON DA KHON LA, JIRO MAIA, MYNTER KATI, BI NAM IONG BI NAM SAW.

Jhare ha u sying hadem (Sying makhir) lane da ka shun bad sa khleh sa khem ha ka jaka ba at ne dait. Dei ban .khem ha ka rukom kaba dei palat ban ia ki doctor sorkar, kam pher wat lada dei ka kmie ne para pyrsa, phim banse ba dei ka rukom. Kata dei ban khem lut baroh na ka bynta jong ka met ba dei ka rukom naduh ba long ka pyrthei.

(Ia kane ka jingstad la ioh na u Dri Labang ha ka 16/5/1961)

17. KA PYRTUIT RI SHANDI MEI KHA.

Haba ngat lyngkhuh

NIANGPEI JINGAN, NIANGPO THYR-NAN, SYNGKLI BA LIEH, SYNGKLI BA IONG, SHAN TAM LEIT IEW, SYIEM RI SHANDI MEI KHA.

Jhare ha u khaw, khot pyrtuit jong u khaw bad sa pynbam.

(U H. R Mariñ u la ioh ia katei ka jingstad na u Keli Lyngdoh ha ka 31/5/1956)

18. **KA PYRTUIT BA SAH SHIAH DOHKHA**

HI NGI. HI JI, JI NGIT, JI NGAI, TO LOT JAI, U LIK KIK, U LIK KIK.

Jhare ha ka ja bad pynbam tang shisien. Lada donkam sa khrud khyndiat ka shyieng kba - masi.

(Ia katei ka jingstad, u H. R. Mariñ u la ioh na u Joit Makri ha ka 6/4/1961)

19. KA PYRTUIT KYNBAT BANG (i)
Ban pyniamon/ibha kynthei shynrang.

HUTEL, NOTEL, TEL MARI DUK DUKI PHAKI, MILI MILAI.

Jhare ha u traw shipruh khamti ryngkat bad uwei u kliar 'lamet bad ka umphniang bam ba la khleh lang ha u kynphad. Sa leit buh ha lynti iaid, hynrei ym dei ban iohi briew.

(U H. R. Mariñ u ioh ia katei jingstad na u Hak Nongko - um ha Rongsahep Mikir Hills ha ka 25/3/1957)

20. KA PYRTUIT PYRTHEI BA DAIT KPOH, PYNHIAR KPOH BA MIH SNAM.

KO KA WUR, KO KA AR, KO RAN BAT, KO RAN TANG, KO KYRDOH, KO SOH-pHEI, PA SHILLONG TEP SHILLONG. SHILLONG DIJEI SYIEM PYRTHEI.

Jhare da ka um bad u khaw san sym-boh. Kynmaw ba dei ban khot ia ka kyr-teng um, kyrteng khaw. Nangta sa shim da ka syntu Latuhi bad king ia kata ka um bad sa pyndih lane pyns'eh. Ka syntu bad ka um kaba tam sa bret noh.

(U H. R. Marñ u la ich ia katei ka jing-stad na u Dri Makri Kharai ha ka 26/4/1980).

21. KA PYRTUIT BA LAIT JURA NE BA KHEIN BA KHLAIT KA SHYIENG (i)

MITRI TEL, MITRA TEL, KO ULA KO ULEN, KOTHI BORNIHAT, ABI ABAN, JAW JABI.

Jhare ha ka umphniang bam bad u tula (kynphad) sa syang ha ding haduh ban da kham khluit. Pynshong beit ia ki shyieng bad sa sep da u thiat ba la tylliat lang bad u pathaw iong (juha) ne bad u sym-ad. Nang-ta sa sop da ka jain iong ba la pynjaw da ka umphniang ba la jhare.

(la ioh ia katei ka jingstad na u Bah Dorbar Nongko - um ha ka 15/3/1970.

22. KA PYRTUIT BA DUNG SUH BA THLIM HABA SUH KYNSAN JKAK. (i)

UM HO DIH, ISO MADEK, BA ER BA RNGU.

Jhare da ka Um ne da u dpei bad sa tah ha ka jaka ba suh.

(U H. R Mariñ u la ioh ia katei ka jingstad na u Pado Sangma Garo Hills ha ka 26/2/1972.

23. HABA SUH KPOH

Jhare ha ka um bad ka syntu Latuhl bad khot ia kane ka pyrtuit.

SO SO BI HAT, SO LONG SAM PANI, HOL BOL HAT, KONG RI JAW JABI, LONG SAM KONG KI, HUD HURON, DUHAI LONG SAM.

24. KA PYRTUIT KYNBAT BANG (ii)

U HUL U HAL, U MUKHUL MUKHAR SYIEM KWAI SYIEM PATHI, HUTEL NOTEL, TEL MARI, DUK DUKI PHAKI MILI MILAI.

NANGTA SA JER IA KA KYRTENG JONG U NE JONG KA BA PHI MON IBHA SAMLA BAD BUH SNGI BA KA DEI BAN POI NE U DEI BAN POI. Ia kane lah ban jhare ha u kwai bad sa ai bam ha u ne ka katba phi don jingmut.

25. **KABA LAW NA KABA LA NGAT KYNBAT BANG**

HUTEL MELI, LAIT SANG DORMON, TA HA MERONG, JUM KEIN TEP TEP SEP. MEI RAMEW, MEI NONG SAM, LAW NOH NA U NE KA BAD SA JER IA KA KYRTENG BAD KA JAIT JONG U NE KA KATBA DEI.

Lah ban leh ia kane ha ka khyndew ka umphniang bam lane bad u kwai.

26. U BLEI JA - U BLEI UBA KIT BA BAH HA BAROH KI LIANG. UNE U BLEI UM JU BIT BAN SUIT KIAD HA U , U DIH TANG DA KA KANI

Haba leh niam ha une U Blei donkam shi.jur syiar shi blang, ka kait, u kani bad kiwei ki jnit ki jnat. Ka kyrteng jong u ka long kumne :-

SYIEM BA BA BLEI JA, SING MON KONGOR HA LA KONG RI, SATE KONG RI, PAHARI BABA SYIEM BABA, BLEI JA, BHARI BHATA SHAKRI SHAKOR.

27. Lada kwah ban ksan la ka nia ha kano kano ka ling Dorbar lane ka jingialeh, khot ia kane ka kyrteng ne pyrtuit.

MUNDA MUNDA KUN, KUNDA KUNDA KUN KLIMON SINGMON, PHIL PHAL, KUIAM MA UNI ISARII, KA PAT JHA, PHUL MAN TRO, TEL BISING TEL, SET RAJA HURON.

28. NGI LA IOHI SHA KHMAT AIU NGI DEI BAN LEH HABA SHAH PUH BSEIN KA PYRTUIT KA LONG KUMNE.

SHINGRAI 'Sein saw ryngdang, 'sein khna,.

BUDRAI. – 'Sein thoh brut ba dem khyndew.

POPUNGKRAI. = 'Sein Lyngkru.

POPUNGKRAI. 'Sein thoh ba jrong bad heh;

DUHAI = 'Sein iong.

Lada tah da u Traw, peit ia ka sla 7 &. 8 Lada tah da ka khyndew, khot ia ka kyrteng khyndew kumne-

SHAN DULONG MUIJ DULONG, SHAN DUNI MUIJ DUNI, RAM LAKKON, MOT HITA MEI RAMEW.

29. Ban lait na ka jinglehsniew, mut sniew ki briew, ha shwa ban mih na la iing ne wan ha lynti syngkien ong ia kine ki kyntien da kaba pyrsad kumba kynther ia lade. Sdang na khlieh shaduh kjat. Leh san sien lane hynniew sien. Ki kyntien ba phi dei ban ong ki long kumne.

PHUIT PHUIT, THINA KARI JUMON SIMON IONG KO, KO SHIRI, KO SHIRA, PHEW PHET KUT. DRING DRING TOKJE KALA EI BIS SHALO JAW SHALO JAW.

Lane phi lah ban leh kumne Shwa ban mih na iing ne ha lynti. Kheit kawei ka Lakhit, dong ia ka kum ka khoh Ka bynta ba plih kan long shabar bad ka bynta ba long shniuh kan long shapoh, Sa tong um da kata ka sla bad dih na kata hi ka sla bad ym don shuh uba lah ban leh sniew ne pynsniew ia phi.

Ngi la iohi sha khmat page 11, kata haba jnang shiah. Lada jia bym lait, sa jhare da ka umphniang da kaba khot ia ka kyrteng jong ka Umphniang bad sa khot ia ka kyrteng kaba la ai ha ka sla 11 bad sa syrpud lai sien lai wat bad ka shiah dohkha kan sa tuid ne jah ka thar ka pynshitom.

30 Ngi la iohi mynshwa page 12 ba lada khein shyieng lait shyieng dei ban leh kumno. Kane dei sa kawei pat ka rukom. Kata shim ia ka umphniang, khleh ha u kynphad bad khot da kane ka kyrteng. MITRI TEL, MITRI

TEL, KAI HO NAI HO, MITRI TEL, MITRI TEL, KOWLA KOWLEN, KO THI BYRNIHAT, ABI ABAD, JAI IA BI.

Lada jia ba suh dung lyer kynsan kynsan, dei ban khleh lang ia u dpei bad ka um. Da kynmaw ban khot ia ka kyrteng jong ka Um bad ong kumne -
BA ER BANG UM HO LIH BA DUNG MET. Nangta sa dih ia kata ka um ba la khleh dpei.

31. KA PYRTUIT U KHAW.

KHAW LUKHMI KHAW SHUWAR KHAW LUKHMON KHAW LUKOR ME UBA MIH NA KA MEI RAMEW SYIEM RAMEW, ME UBA KIEW HA KA SHANG HA KA DUR HA KA MON KA SER, ME UBA KSOH IAKA MYNSIEM MYNSNGAID JONG U KHUN BYNRIEW....Sa ia pan kat kaba phi kwah.

32. HABA IAID NA LYNTI KHLAW, BAD BAN LAIT NA KI MRAD KHLAW, ONG KUMNE:

SAR NIEW NIEW NIEW LA PANI, SAR TEM TEM, TEM LA BYRTEM, SAN LUM SHA KA diang, san lum sha ka MON KA HOK DEI BAN DEM KI LAI PHEW MRAD, KI BA HEH NE KIBA RIT.

33. La kwah ban pynieit pynsuk ia ka doh nud briew la ka dei ha ka dorbar ne shimet, lane ban pyniasuk ia kito ki briew ki-

ba don hapdeng ka ia shun ia pen dei ban leh kumne :-

Kyrshut Da Ka Shympriah Kti Ia La Ki Jong Ki Bniat Khmat Bad Kren Ha Lade Kumne :-

Umto Monto, Kujam Ma Honi, Kali Radho U Radho, Ek Radho, Phul Mantro, Aman Aman Kun, Kunda Kunda Kun, Jai Hin, Jai Sor, Here Ram,

34. *Ka Jingmut jong ki Kyntien*

Umto monto — Ba mih na u thylliej

Kujam ma honi — Ba iaid lyngba ka pyrthei

Kali Radho. — Ba ia kynduh bad kiba heh ba hain

U Radho. – Kyrteng u briew.

Ek Radho. — Ba ia mai.

Phul Mantreo — Syntiew jadu

Aman aman kun — Uba leh heh leh mon.

Kunda kunda kun = Uba da kaid

Jai hin jai sor. — Iaid beit sha iing u Blei.

Hare Ram. — U Blei.

35. SHUH SHUH HA KABA IA DEI BAD U KYNBAT BANG ba la thoh ha ka sla 13 & 14.

Haba ka kynthei ne shynrang ki kwah ban shim tnga iano iano, ki dei ban shim da u kynbat iambait, lane u kwai ar pnat ne u brap u kynja soh khlaw u ba syriem ia u soh-ot phareng uba ar pnat lane u tympew ar pnat. Dei ban khrud ia uno uno na kitei kiba ki pyndonkam da kaba khot artad ia ka kyrteng kynbat bang ba la thoh ha ka sla 11 & 13 Nangta sa tynsat ia ita iba la khrud ha ka tyrsim kti bad sa pyndei ha ka 'iad-um, lane ksam da ita i tyrsim ba la tynsat dawai ha u kwai ne u sikret bad sa ai ha u ne ka.

Ka jingmut jong ki kyntien ki long :-

Hutel notel .... Nga kren, hynrei ym bit ia-thuh briew.

Tel Mari duki .... ban ia poi ma nga bad u ne ka.

Phaki .... jingiapiam ia kdup.

Mili milai .... Khleh lang, ia poikha, para dohjem ia khleh lang.

U Shynrang u lah ban pynjlan la ka nia ha ka por ba u ai kynbat bat bang ia

kano kano ka kynthei da kaba ong :-

Pha her shano ? lada pha jrong ngan khawiah da ka Nariňla (kynja siej). Mon pha mo ba ha nga, marmon pha ma. Nga PHASANG ha me te. TO SYNTI MUIJ KHA RISANG, DUK DU DUK DU HAMEN JRONG NOH PHA, SHONG NGA SOHMEN.

Ka jingmut ki kyntien :-

Synti. — Shong ryngkat.

Muij kha – Dei ha khyndew ba ia pun ia kha.

Risang Pnasang. — Kaba sang kaba ma.

Duk dukha duk)(— Pyrkhat tang marwei
du hamen)(Ym bit ia thuh briew.

Jrong noh pha)(– Lada iathuh briew
shong nga Sohmen)(ngan shong marwei.

36. Nalor Ba La Batai Kumno Ban Loit Na Kaba Ngat Kynbat Bang Sla 14. Don Ruh Sa Kane Kawei Pat Ka Rukom.

Shim ia u kwai ar pnat bad u tympew ar pnat. Dkhat bad khrud khyndiat. Ia kane lah ban leh tang ha u kwai pathi bad ong artat ia kine ki ktien :-

Singli Phangli, Duki Humon, Haron Jai, Hen Sor, Bor Behin Jai Behin, Set Up, Duk

Du, Kuki Phaki, Jai Duk Bi.

Ka jingmut jong ki kyntien :-

Singli phangli. — Pynkoit beit.

Duki humon. — Law noh ia ka jingleh dusmon.

Huron jai. — Kaba ai da u kynbatbang.

Hensor — Katto la kut.

Bor be hin. ... Na baroh ki jingiaieit.

Jai be hin — La pynkut jutang hyndai.

Set up duk du. — Haduh jingiap.

Set up. — La beh lut.

Kuki. — Katto ngam ithuh shuh.

Phaki. — Iano iano ruh.

Jai. — Leit la ka kam ka jam.

Duk dubi. — Jingsuk mynsiem.

37. LADA KWAH BAN TIP LA U/KA NONGPANG KIN IAP NE IM.

Shim ia u Traw, tda shi tda la jong bad leh kumne ;

Nyngkong khot ia ka kyrteng jong u Traw.

Nangta shim sa ka kyrteng jong u Maw Khuri.

Shim sa ka kyrteng ka Blei.

Shim sa ka kyrteng jong ka Ramew.

Ynda dep leh kumta sa thang ia uta u Traw ha ding. Lada u Traw u bthei thliap thliap. Kata dang don lad ba u/ka nongpang kin dang im, hynrei lada u traw u ing beit suki khlem bthei, kata u/ka ba pang kim !ah shuh ban dang im. Ka kyrteng jong u Traw peit na ka sla 7 & 8 Ka kyrteng jong u Maw khuri (Mawbyrsiew) ka long kumne. U Shit, U Bit u Lit, ka jingmut ka dei 'Lei longspah long klur.

38. Ka kyrteng jong ka Blei ka long kumne :

Mei Rana, Mei Rakha, Mei Lakhe, Mei Lakhon, Mei Dhurom, Surom, Blei Trai Kynrad.

39. Ka kyrteng jong ka Mei Ramew ka long kumne :- Shan Dulong, Muij Dulong Shan Pyrthei Muij Pyrthei, Ram Lakhon Mot Hita, Bei Nongsam, Nongsam Bynru Nongbuh Bynru.

Ka jingmut jong ki kyntien pyrtuit Pyrthei page 12.

Ka wur ka ar. – Kawei ka jinglum.

Ko ran. — Ba ran ba sti ba swai.

Ko Ran tang. — Prie pynhiar.

Ko kar doh. — Teh lang.

Ko sohphei. — Sohphie.

40. KA PYRTUIT KA LYER

WER KLER, SYIEM LYER, DUK DUHAI, KLIMON, SINGMON

41. KA PYRTUIT KA UM (WAH)

Umto Mo Mili Sali, Lai Phai, Huron Duwai, Duk Suk, Kolbi Kolbi, Huron Sotti Raja, Sotti Mai Sotti Mai Huron Duwai.

42. KA PYRTUIT MAW - TYNDEP.

Kew Lep Kew Tep, Syiem Tyndep, Kushri Kushram, Ler Per, Syiem Lyer, Duk Duhai, Mei Ramew, Wier Phler, Mon Sing, Klimon Singmon.

Jingmut ki kyntien.

Kushri kushram)(— Ka kam sniew.
Ler per.)(

Duk. — dukha mynsiem.

Duhai — Ka nang ai bor ba pan.

Wier phler. — Katba pynphai, pha dei ban leit.

Mon sing. — U khlur heh. Kaba mut da ka jingshai jong u.

Klimon. — Khlur rit.

Singmon.—Khlur miet ba don shaphang sepngi.

43. KA PYRTUIT SBAI.

SHIDI, BEI KAW, 13, AR KAW (13, ar)

Uba iaid ha duriaw. Baroh ki jingthaw ki poi sha duriaw. Ka ri ba aiti haba kut ka pyrthei. Ka duriaw dei kaba kit lut ia baroh ka sih ka sang.

Haba thied sbai ym dei ban pan dor dei ban jied da uba sawa lada sngap ha ka shkor. (Kaba mut ba dei u sbai uba im). Ki Nongkhan sbai ba leit kylleng kylleng, ki ju thep 9 tylli ki sbai. Don lai jait ka rukom luh ne khan sbai. (1) San hali bad shi shyieng. (2) 9 tylli, dei kaba bha tam bad (3) 5 tylli.

Ka jingmut ki kyntien

Shidi – Marwei, lane u sbai kmie, kata u sbai uba heh.

Bei Kaw. .... U sbai uba sawa kaw, kaba u sbai uba im, uba khamrit

13, Ar Kaw. .... 13 Syiem. Ar Kaw ka mut sepngi mihngi.

Peit ia ka sla 22. Ka jingmut jong ki Lai tylli ki kyrteng Mawbyrsiew ki long
(1) U Shit. .... dei u 'lei longspah
(2) U Lit. .... dei u 'lei longiing. bad
(3) U Bit. .... dei u 'lei Ramew.

44. U KYNBAT BANG (SHUH SHUH ba la thoh na sla (sla 19 & 20)

Ia ka Umphniang bam dei ban ioh da kaba dang shuh pong na ka tin umphniang ba thymmai. Ka kyrteng Umphniang ka long kumjuh (Hutel Notel, Tel Mari Duki Phaki mili milai)

Lada ai ha u kwai, ka kyrteng ka long kumne. Hul Hal Mo Khol Mo Khal Syiem Kwai Syiem Pathi, Duk Duki Haron Duwai.

Lada ai lyngba u Sikret, khamtam da kaba dih da u Mixture bad pyrsad da ka tdem sikret ia kata ka briew kaba phi don jingthmu, sa da ong artad hapoh la ka mynsiem da kine ki kyntien DU MILI KHAIKI JAI, BHAI GET PAR RUBI, HATBI, SET HURON DILI BILI KLISING MON RAN.

45. **Ka Pyrtuit jong ka ding**

HOM HARI SOM MARI, SHI - KHYLLIP-MAT LAI PHEW LUM, MEI SANGRANG KABA BAM DUH IA KA PYRTHEI, SHI KHYLLIPMAT LA UM.

46. KATTO KATNE KI JINGTIP

Khleh ia ka umbu Khla bad u Mor, tylliat ni bad sa bam lada phi kwah ban pyngngad na ka jingbuaid.

Ka shyieng Briew Khlaw ka long ka jing iada kaba khraw na kano kano ka jingmut sniew ki briew lada phi rah ia ka.

Ban pynmih shabar ia u ksain uba don ha ka met ba pyut ne mong jong ki mrad. Tylliat ni da u sbai, khleh ha ka um bad pynjaw ha ka jaka ba la boi ksain bad baroh u ksai un sa mih lut.

Ka salit siej kaba wan poi hi ha kti ha ka por ba khreh knia, ka long ka dak ba bha nusip, khamtam lada rah ha ka por ba knia, baroh ki kam ki jam kin iaid beit iaid ryntih.

Haba kwah ban kylli pyrthew ia kano kano ka kam, shim da u kham babha uba khlem pat kheiñ symboh bad ia ka um shi klat ne shi mok. Nangta sa khot ia ka kyrteng jong ka Um bad jong u khaw. Nangta

sa jhare bad iathong bad kylli da kaba pynhap iwei iwei i symboh khaw haduh ban da lut baroh san symboh. Lada jia baroh san symboh ki ngam lut sha trai um, kata ka mut ba ka kam ka sniew. Lada kylli tharai la u nongpang un iap ne im bad baroh san symboh ki ngam lut sha trai. kata u nongpangpang un sa iap noh khlem pep. Lada ngam saw symboh, ka mut ba don ha ka jingma kaba khraw. Haba long kumtei ka bna ba phet noh na kato ka iing.

Lada sot ia u khyndew na ka khongdong jong ka kmie bad ai bam ai dih ha ki khun, kata khlem pep wat la ki khun ki tamsneng ruh kin kylla jemnud. Ngi dei ban kynmaw ba la sot na khongdongjat jong kino kino ki briew, lah ban thaw jingbha ne jingsniew ba laiphew jait.

U Dkhiew ktiar ne dkhiew iong uba heh um ju dait lada ngi shyit khyndiat ia la u jong u Sohpet.

Ia ka Kyrbei lah ban pynhap shapoh na u dieng pyut ba ka snoh tang da kaba thang ia u sohmynken bad u shniuh tohtit.

Lada kwah ba u ksew un beh mrad bha, shim da u dkhiew ktiar bad khleh lang ha ka ja bad ai bam ia u.

Ka bniat Kyrbei ka long dawai ia ka treng khniang, lada kyrshut ha ka jaka ba treng.

U thylliej Kyrbei u long dawai ia kiba pang. khmat Kata da kaba wieh ia u thylliej tyrkhong jong ka ha ka um khluit bad sa niad da kata ka um ia ki irmat.

U Mor de ka jingpang ba pynprie pynprie pynhiar etc U shong ha ki thied ba don ha arliang jong u budlum.

U Khurai dei ka jingpang ba pynsuh bad saw snam ka umjung bad shong naw ka pla um.

Bet Jadi dei ka jingpang ba lieh u thylliej teng teng saw u thylliej. Kane ka jingpang ka kham ktah ia ki khynnah.

U Rating u Bangso dei ka jingpang kpoh. Ka sdang da kaba suh kpoh kiaw kiaw.

Khorbora dei ka jingpang ryndang:

Kitei ki jait jingpang ki don ha ka met u briew, kham bunsien ki shong ha kpoh bad ki lah ban thaw laiphew jait ki jingpang.

47. Na U Nongthoh (ii)

Ki Pyrtuit ba phi la iohi shakhmat ki long ki ktien, ba nga la ioh na u HARI MARIÑ. Don na ki kiba dei ban pynbud da ka jingknia kat kum ka jait kam, don pat ki bym don kam satia ban pynbud da ka knia ka khriam.

Kine pat ki Pyrtuit, Kyrteng ne kyntien ba nga la ioh pateng na u Woh Wolli Phridus Lyngdoh, dei ki bym donkam satia ban da knia de khriam lait satang kumno eh.

U Woh Wolli Phridus Lyngdoh dei u Stad ne Jha uba la seng ia ka shnong Saphai. Hadien pat u la poi sah ha New Hill Jowai. Baroh ki Pnar ki tip bha shaphang jong u kum u Stad. Ha ka por ba nga leit ban ia kynduh ia u ha New Hill Jowai, u Woh Wolli Phridus Lyngdoh u la tymmen bha.

Ka sien ba nga, ia kynduh nyngkong ia u ka dei ha ka 3 & 4/12/1988, ka sien kaba ar pat dei ha ka 3/12/88 Bad ka sien kaba lai pat dei ha ka 14/6 1989. Ngam tip kumno ba une u Woh u ieit ia nga tang hapdeng ka jingiakynduh ba khyndiat por bad u hikai ia nga khyndiat khynsoit. Nga la pyrshang ia kine bad nga lap ba ki long kam.

48. Haba Suh Tiar

Ka jinghikai jong u ka long kumne :— Lada jia ba wan lap ka jingsuh ba kynsan kaba ki Pnar ki khot ka suh Tiar. Phi dei ban shim da u Sying Makhir, kham ia u na ka kti, pyrsad bad ong "SING SADU, LONG SADU, SING SOW SA ME LONG, SOW ME, RANGHAT, JABIR KHANG UM, SING TE KA SHRET, MON TE KA SHRET, UM TYRTAH UM TYRTHO" Nangta sa ai ha kito kiba pang suh ba kin bam.

49. Haba Sabuit Ki Briew

Haba suh kpoh ba sakai sabuit ki briew ; ong kumne :—

HOH WAI DIENGKHRI, HOH WAI DIENG KHRA, TOK SE LI WAI SE LI, TOK SAM WAI SAM, TOK JEM WAI JEM, UM TYRTAH UM TYRTHO. Nangta sa shim sa ka shun ha kti bad pyrsad da kaba ong ;—

"SHUNI IA THANG, THANG U SING TUBER THANG U LONG TUBER, THANG SHA KHMAT SHA KHMUT KO, UIN KYLLA PHAI KYLLA SHA KA HI."

Nangta sa pyntah da kata ka shun lane ai da kata ka shun ha kito kiba wan ia-thuh wan shem ba kin tah da kata ka shun

ba la jhare. Ka rukom tah ka long kumne :— Tah da uta u shun ba la jhare harum tyngkro, kata hapdeng ba don haneng shadem ba sdang u ryndang, nangta sa tah ha shlipnud, sa ha sohpet, sa ha khohsiew kamon bad ka diang, sa ha ka tyrsim 'jatkmie bad pynkut ha ka tyrsim 'jatkmie kadiang. Ka shun kaba tam sa bret shaphang sepngi.

50. Bym khuid Ka Poi Bnai Ki Kynthei

Lada jia bym khuid ka jakhlia ha ka por ba poi bnai ne hadien ba la kha khun, shim ia ka um shipela ne shiklat, pyrsad lane jhare bad ong kumne :—

"UM SORPOH UM SORNOM, HEI NAM PYRTUIT IONG PHI, KI SYIEM KI BLAI, NADUH MYNTU U KIT PHO KA KE PYUT KE PYAI, U E PHO I SNAM WA MIAT WA BHA, U E PHO KA UTAP KA TAWAR, U E PHO KA SHALO KA KYNBO."

Ynda la dep sa ai ha kata kaba shitom ba kan dih ia kata ka um la kane ka um dei ban dih haduh ar bnai lai bnai ne saw bnai lynter. Tangba dei ban jhare ne pyrsad tang katba kin dap dih taiew bad hadien kata sa pyrsad da kawei pat.

51: Ban Lait Na U Kynbat Ne Lasam

Ban lait na u Kynbat ne Lasam haba leit lynti bad bam jingbam na ki briew kiba don Lasam bniat ne Kynbat dei ban shim ia u sying Makhir bad khot ia ka kyrteng ne pyrtuit jong u da kaba kham ia u sying makhir ha la kti. Kham sbak bad bad ong kumne :—

"O INGDAK, O LONG DAK, O SINGRI O LONGRI, KAM WA RI O ME NA SYLLAI NA YINGTEH, HADIEN KA SKAI HADIEN KA SER, NA KTIEN KA NIANGKHIED, NA KTIEN KA BRAI, DA KHUT IA ME U MAN TYMMEN MI MAN SAN MI, HEI NAM I PYRTUIT I SYIEM I BLAI, TO U LAI BISHAR MI YEI NAM I PYRTUIT............ (Hangne sa jer ia ka kyrteng jong kito kiba kwah ban ioh jingiada)

Nangto sa khot sa ia ka kyrteng jong u Kynbat bad ong : –

OI MI MANGRING OI MANGSAI, O SAI TE HI O SAI TE HO, O MAI RI KLAK O MAI RI KLAK, PIRAM MA HA PIRAM MA HA, PIRAM MO HO PIRAM MO HO, LUM LUM THENGKUR, SHYLLONO RAMJA, KO MAHET KO YATA IA KI UM YEN."

Ynda la dep sa ai ia uta u sying ba la pyrsad ne jhare ban rah haba leit jingleit

ban bam lada don kano kano ka jingsngew haba bam da kaba ktha bad kjup ha shyntur ne khap bniat bad sa biah noh ynda la blad.

52. **Haba Ing Ding**

Lada jia haba ing ding na kum hoid ka Umphniang ba la thnam ne ka um thnam; kaba dang shu malu mala, pyrsad bad ong ia kine ki kyntien :—

SING BORMA LONG BORMA, SING IA JAW LONG IA JAW, THAKUR BISKOROM RAM LAKHON." Nangta sa bynthiew da ka umbiah ha ka jaka ba dei ing bad kyllan artad da la ka umbiah ia ka jaka ba ing.

Lada ka jinging ka la bun palat bym lah ioh um biah shuh ban biah, dei ban shim da ka umphniang snepkor antad kat ban dap tah ar, lai saw sien tah. Nangta sa khrud ia ka jymbuin khla bad khleh lang bad kata ka umphniang snepkor bad sa bynthiew ha kata ka umphniang ba la khleh lang bad ka umbu khla bad sa tah da kata ia ka jaka ba la ing.

Lada phi leh kumne, ka ding kan jem, hynrei u khniang ding u dang sah. Ban pyniap ia u khniang ding, dei ban shim ia u Phitkeri, khrud ia u, khleh lang bad ka eit blang ba pynpra ni, sa dung lang bad u phlang sa tah. Lada

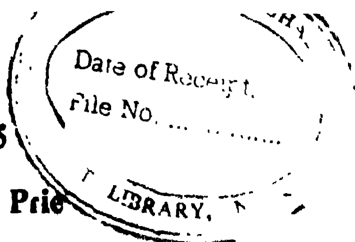
don jingat ba sdang ban mih thung bad haba kwah ban pynjah noh, ong kumne :— "SING TUMAR, LONG TUMAR, SING PYRJIT, LONG PYRJIT, SING PASLI LONG PASLI." Nangta sa shim ia ka shun, jhare ne pyrsad bad ong :-

SHUNI IA THANG THANG U SIN TUBER, THANG U LONG TUBER, THANG SHA KHMAT SHA KHMUT KO, UIN KYLLA PHAI KYLLA SHA KA HI." Nangta ynda dep sa tah da kata ka shun pyllun ia kata kaja ka kaba at da kaba kynmaw ban pyllait ia i khmat jong kata ka jingat.

53. **Haba At Ne Mih Thung Bad kiwei kiwei**

Lada jia ba at ka lbong, ka kti kumba at jalyngkhiang ne at ka ryndang ne ba ksuit ka shkor, ne long pyrthu kumba sdang mih khniang, shim ia u sying makhir pyrsad bad ong kumne :— "O WORSI O WORKAM, O KYMBHAK O KYMBER, AT THYNDO SHKOR, AT THYNDO RDANG, AT THYNDO BLU AT THYNDO SKER, KO DI IONG KO DI NGIAW, KO LYNGDOH KO LYNGNGAIN, *LAI SHA KHARAI SHA LANIUH SHA LA TDEM..*"

Nangta sa ai kin ktha ne ktha hi ia uta u sying bad kyllan ha kata ka jaka ba at. Lada dei na shkor, dei ban ktha ia u sying bad da i tyndong dei ban pyrsad da ka syngaw ba la ktha sying ha kata ka shkor ba mih ksuit. Iai leh 3 ne 5 ne 7 sngi lynter.

54. Haba Suh Kynroi Prie

Lada jia ba suh bad kynroi prie kaba ki khot SARIMTIAR. SHIM ia u sying makhir, pyrsad bad ong kumne :- "PARI PARI, PA KHAI PA KHAI, SADONG KA RI SA DONG KA RA, MAR MATAR MAR MA LONG, THAKURU PANI RA NGA MYNKIR SOLI, OI LONG OI LUT OI LEH OI WEH, UM TYRTAH UM TYR THO." Nangta sa ai sa ba kita kiba shitom ba kin bam.

55. Haba Suh Tiar (Biang)

Ha u bnai March jong ka snem 1981 nga leit sha Raliang bad ynda nga la sah katto katne sngi, nga sa hiar sha Mokaiaw. Dei hangne ba nga la ia kynduh ia uwei u riew tymmen uba stad bha ban ai dawai suh kpoh, khamtam ia ka suh Tiar. Ka kyrteng jong une u Woh ka long Otimolin jait Hadem. Une u woh u la hikai ia nga kumne.

Lada don ba suh Tiar dei ban shim da u sying Makhir khot ia kane ka kyrteng harum bad sa pyrsad ia u sving. Shwa ban khot ia ka kyrteng dei ban phiah pynieng ia u sying ar liang bad pyndait biang Naneta sa kham ha kti. Ka kyrteng ka long kumne.

UM PYNIÑ, UM PYNSHIT, UM TYRTAH UM TYRTHOH, LIAR KONGKA, IONG KONGKA HAR DI DI IONG DI NGIAW WI LAI. LIANG MIANG RANG HAT, KAM MAYA, PANG MAYA SYNTUR KHURI, SYNTUR KHURA. APIAR SAM RUT. APIAR SAM RUT, APIAR SAM RUT, APIAR SAM RUT, APIAR RYNSUT, APIAR RYNSUT APIAR RYNSUT. ATHEIÑ BEI JA, ATHIÑ BEI JA ATHEÑ BEI JA, ATHEIÑ BEI JA. KO LAKHON SAMINI MAHADEWA, OI OI OI OI, LONG KURU SIN KURU LONG IM SEIN IM.

Ynda lah nangta sa ai ha u ne ka nongpang ban ban ia uta u sying bad lah ban pynsleh ia u sying batam naduh shynrong khlieh haduh kjat.

56. **Na U Nongthoh (iii)**

U Pa Sing Sing Svngkli - kmie, dei u riew tymmen uba long u Rangbah Shnong ka Paham - lapong, u long ruh ha kajuh ka por u Daloi jong ka Raid Nongpoh bad u dei uwei na ki Jha ba kham paw khmat ym tang ha ka Ri u Hynniew trep, hynrei wat ha pdeng ki dkhar ruh.

Nga don ka jingiadei ba iajan bha bad une u Jha kumba katto katne snem. Na une u Jha nga la ioh bun ki jinghikai. Kumta ha kawei ka janmiet, nga la kyrpad ia u ban ai niam ia nga tang nang malu mala kat ban iada ia lade.

U Pa Siro, namar u ieit ia nga u la kular bad u la bthah ia nga ki jait tiar aiu kiba nga dei ban leit rah sha u bad u da bthah ba nga dei ban poi sha iing jong u la dang ngir ha shwa ban poi kino kino ki briew.

Kumta ha ka 12/7/91, kaba dei ka sngi lewduh (Friday), nga la mih ban leit sha iing jong u tang sdang kynjat shai. Nga da rah artad ia kita ki tiar ba u la bthah kiba long ki kwai, pathi bad ka kyiad.

Marsyn poi, nga shem ba u la ap lypa ia nga kumba la ia kut bad ynda la rung hapoh iing, nga ai ha u ia kita ki tiar. U Pa Siro (Jha) u shim bad buh ia ki ha thian

Ynda u la buh, kyndit u kylli ia nga.

"Phi kwah aiu ?"

Nga pynkynmaw ia ka jingiakut, pynban u ong ia nga ba ka jingiakut ka long kawei, hynrei mynta phi don ha khmat u Jha.

Hangta nga hap ban batai biang na sdang ha kut ia ka jingkwah jong nga. Ynda la batai, u shim 5 tylli na kita ki kwai kiba nga la wan rah, u buh ha khmat jong u, nangta pat u shim sa 5 jur shi sla (11 sla) u pathi u buh lang hajan jong kita ki kwai bad ia ka kyiad ruh u buh lang hajan. Ia kine baroh la leh da kaba shong ha lyngknot.

Ynda la biang ka pynkhreh kumtei, u sdang ka duwai ka phirat bad u shim ia uwei na kita ki 5 tylli ki kwai bad phiah mar shiliang sbiak bad u peit la uta u kwai u bha ne u sniew. Lada u bha, ka mut ba lah ban ai jingstad. Lada sniew ym lah. Nangta u shim sa uwei u kwai bad leh kumjuh. Uta u kwai ruh u bha kaba mut ba ma nga nga mut hok. Lada jia ba u sniew ka mut ba don jingma ban hikai. Nangta u shim pat sa ia u kwai uba lai, u phiah kumjuh bad u shem ba u bha, hynrei ia une u kwai uba lai um buh beit ha tbian kumba u la leh mynshwa, hynrei ynda la dep phiah bad peit shapoh, u pyndait biang la kum u bym pat phiah. Nangta u ia pan bad u rah ia uta u kwai sha jrong bad u pynhap ha tbian

ban pei ia ka liem ka lup bad u shem ba shiliang pat u pyllup. Kane ka pynpaw ba ka Blei ka Synshar ka hun ka suk ba un ai jingstad ha nga. Kito kiwei pat ki kwai ki ba tam u shu ieh noh hangto.

Hadien ba u la peit da u kwai, u shim sa shi - sla u pathi na kita ki 5 jur shi sla, u tar arliang bad u sa bat lang da kawei ka kti ha kata ka rukom ban i kumba khlem tar. Nangta u rah sha jrong bad sa pynhap ha tbian. Ha kane ka sien ruh u pathi u hap shiliang pat da pyllup. Kaba pyni ia ka dak kaba bha ba ka Blei ka Synshar ka hun ka suk.

Haba ki dak ki shin ki la shai kumne u Jha u pynbud sa ka duwai ka nguh Blei bad sa suit ia kata ka kyiad ha tbian ban pynsakhi ba la ai bor bad u Jha un sa nang hikai man la por kumno ban lehniam bad ai ia ki kyrteng ne pyrtuit.

Ki lynnong lane sla kiba phin shem sha khmat, dei kiba la ai da u Pasiro Sing Singkli - kmie Uae u rangbah la khlad noh ha ka 16/9/1991.

57. Khan Da U Khaw Bad Blei Ja

KA LUH (khan) KHAW

Jied da ki khaw ba khlem khein bad ong kumne:—

Ko Syiem Lukhmi, ko Syiem lukhmon ko khaw shuwar, ko khaw lukor, ba la ku ha u pyrla, u maw u maw mon, nga shim bad peit ha u/ka.................... Nangta pynkham artad ia uta u khaw ba la jied la jhare ha u ne ka nongpang. Dep nangta, da uta hi u khaw, sa iapan sa luh sa khan.

U SYIEM BLEI JA

Une u ia kit ha ba wit ki kam ki jam, ka spah ka phew, lada dei ba shah tuh ne kino kino ki jingeh. Ha kano kano kam dei barabor ban khot shwa ia ka Blei ka Synshar, bad sa pynbud da kino kino ki pyrtuit, kat kum ki jingdawa ka ka kam. Shu tharai mynta ba kwah ban pynieng ia ka khih ka khan ka spah ka phew;

Nyngkong eh u Jha u shim ia u khaw bad u jied da ki bym pat khein bad ka pisa shi-suka. U khaw bad ka pisa dei ban wallam hi da kito kiba pynieng. Nangta un sa nam ia ka Blei ka synshar bad ia u Syiem Baba Bleija da ka ba kular ban pyndep ia ka lehniam ha u.

Ki jingdonkam ha kaba lehniam ha u Bleija, ki long shi - snad ka ladew, phra tylli u kwai, Tympew phra jur, khyndiat ka um phniang bam, shijur ki syiar, 5 tyngka u kani (kular barit).

Lada jia ba ka kam ka long kaba kham khraw, kata ym dei shuh tang shi jur ki syiar, hynrei la ngat lang shi jur syiar bad shi - blang bad u kani ruh ladei ban kham pynbun. Ka ladew ruh ka la dei ban long noh shi - dieng.

Hadien ynda u Jha u la dep nguh u sa pynphai ia uta u khaw bad ia kata ka pisa shi - suka sha kito kiba la wan phah pynieng ha ka bor jong u Syiem Bleija.

Ynda la dap snem, kito kiba phah pynieng ki dei ban pyndep noh la ka kular ban ai jingknia ne lehniam.

Ka kyrteng ne pyrtuit jong u Bleija ka long kumne : —"SYIEM BABA BLEIJA SIMON RAJA, TATHA RAJA, HOT KONGRI, MAI KONGRI, BOR KONGRI, SYIEM PAPA BLEIJA..

58. **Haba Shah Tuh**

(ka kyrteng ka Blei ka synshar)

Lada don kiba shah tuh eiei na la iing na kiwei pat ki jaka ruh, u Blei u lah ban pynioh biang lane pynshitom ia kito kiba la tuh. Tangba ka lehniam kaba ha kum kine

ki jait kam, dei ban leh shabar iing da kaba phai sha mihngi. Dei ban suit um suit kiad ha ka Ramew bad khot ia ki Ryngkat kiba u Jha u tip, hynrei kumba la ong mynshwa, dei ban khot shwa ia ka Blei ka synshar.

Ka Pyrtuit ne kyrteng jong ka Blei ka Long kumne :—"KO HITA KO HILA, KO BLEI NONGBUH MYNWEI" Bad ka kyrteng jong ka Synshar pat ka long kumne :- "KO KA LAR. KO KA PHAR, KO SYNGLAR, KO SYNGPHAR.

59. **Ka Jingbatai U Biskorom bad haba pang thung**

Ka Blei ka Synshar ka ia kit ia ki bah ha ka pang ka shitom, ka lad ka lynti ka rep ka riang, ki kam ki jam bad kumta ter ter.

U Biskorom pat u ia kit ia bah ha ka put ka tem, ka thain ka thir. Ka kyrteng u Biskorom katkum ka jingiathuh u Hari Marin ka long kumne : -

"BISKOROM, MANISOR, BARHINI DEWTA.,"

Mynta ngin ia phai biang sha ka jinghikai jong u Jha Siro Sing Syngkli-kmei.

Haba thung ne mih khniang ei ei khleh lang ka khyndew bad ka shun bad ong :- "Ko niangphung, ko niangthang, ko niangsapei, ko niang sapor."

Nangta sa tah ha ka jaka ba thung hynrei dei ban pynlait ia ka khmat.

60. Haba ïam eh ki khyllung ne pang shit bad haba don ba pangring

Haba iam eh ki khyllung ne pangshit jhare ha ka um bad u khaw da kaba phi khot ia ka kyrteng jong ka um bad u khaw, Ka kyrteng ne pyrtuit jong ka um ka long kumne :— "*Ko ka iing ko ka khring ko ka kieh ko ka king, um Diiei um diper, Syiem nia Rin Bei nia Rin, um sim um khrah, Syiem Nia Rin, Bei Nia Rin.*" Nangta sa pyndih da kata ka um bad kyllan da kata ka um na khlieh ha kjat da kaba ong artad.

"Ko kaje, ko ka we, ko ka jok, ko ka mok, Syiem suna syiem bleijri, syiem 'lei kya (1)

Haba don ba pangring ruh khot da katei ka kyrteng (1). Nangta sa ai lang bad u Kuboit. Hapoh jong une u kuboit dei ban thep da u shñiuh Thapbalong, u jyrmi dawai bad u kyndok stem etc.

61. Haba pang taro, suh tihar ne bym lait kha khun

Haba ioh pang Taro

Dei ban thang da u dhup, pynsma pyn syngaw ha ka khmut ka khmat jong ka nongpang da kaba ong kumne "Syiem blei Taro, Syiem blei shuwar, blei shuwar, pha ka sibul."

Tang kumta ka Taro kan phet ne ia tai nia bad u Jha, hynrei da kitei ki kyntien kan ym lah ban leh trai khlieh ha ki nongpang.

Ka suh tihar ne bym lait kha, dei tang ki dawai khlaw. Ban shu iathuh. Ka sieh ne jakhlia ioh khun jong ka miaw iong, dei ban shim, namar ha ka por ba ki kynthei kim lait kha shu wieh da kata ka sieh miaw iong ba la tyrkhong ha ka shi - pela ne klat ka um khot ia ka kyrteng jong ka um bad sa pyndih ha kata kaba suh khun. Phin shem ba tang kumta hi kan kha suk lada da i khun iap ne khun im.

Ia ka suh tihar bad suh jyndong ruh dei hi tang da ka dawai khlaw.

62. Haba Treng Khniang

Kawei kaba ia dei bad kaba treng khñiang ne mih khniang kaba la ong ha ka sla 42, dei hi ban khot ia ka juh ka kyrteng ka khyndew bad ka shun sa khleh lang bad bynrap sa da kane ka kyrteng:—

"Bro bo lo bo, lo poti, lo papa, per u her, ma ha ka jaw." (2)

63. Haba pang met, ne ioh sabuit ne ngat lyngkhuh ki khyllung

Lada jia ba pang met ruh khot da katei ka kyrteng bad khot lang sa ka kyrteng jong ka umphniang.

"TEL SI TEL BITEL TITEL"

Haba khot ia ka kyrteng jong ka um - lada dei ba pang met dei ban dung ia ka umphniang da ka khmut tari san sien san kynti bad ynda dep sa tah da kata ka umphniang ia ka met jong kita kiba pangmet, dung artad da ka khmut tari ia ka met jong ki, tangba ym dei satia ban pynmih snam..

Haba iom khyllung shi - miet ba ngat lyngkhu ne sabuit. Dei ban jhare ha ka um bad u khaw bym pat khein sa pyndih bad kyllan ia ka met naduh khlieh haduh kjat. Haba jhare wat ju klet kumba la batai shakhmat ban shim shwa ia ka pyrtuit ka Blei ka Synshar, nangta sa ka pyrtuit ka um bad u khaw bad duwai katba phi nang phi tip.

Sa kawei pat ka rukom ka long ban pyndonkam da ka shun bad u phu - iong uba phi tah na ki lai tylli ki mawbyrsiew. Haba phi leh kumne, phi dei ban khot ia ka kyrteng jong ka Blei ka Synshar bad pynbud sa da kine ki kyntien (i) khot ia ka kyrteng jong ka um (ii) khot ia kyrteng u khaw (iii) khot ia ka kyrteng ka shun (iv) khot ia ka kyrteng jong ki mawbyrsiew bad sa ong "KO KHIR KHIR KO MIR MIR KO KHAR KHAR KO MAR MAR, KO KA SHKIR KO KA SHIR."

Nangta sa tah da uta u phuiong ba la khleh bad ka shun ha ryndang bad ha kpoh kata haba ai kpoh ne set kpoh.

64. **Haba Pang Tohjaw Bad Ngat Lyngkhuh**

Khleh lang ia ka khyndew bad ka shun, sa tah ha u tohjaw, hynrei kynmaw ban pyllait ia ka khmat jong u Jhare nyngkong ia ka khyndew da kaba khot ia ka kyrteng jong ka kumne :—

"MEI RANA SHAN RANA, MEI DULONG SHAN DULONG, MEI RAMEW SHAN RAMEW."

Nangta pat sa pynbud sa da kane ka kyrteng" WOR PONG LONG PONG, THUNG PONG, MANI SING, KOR SING TI SING."

Haba don mano mano ba ngat lyngkhuh, shim da u khaw bym pat khein, kham ha kti. Nangta bret khyndai sien shabar da kaba pynwan shapoh iing bad ong :

"KO SNGAH KO SNGANG,
9 PYNKHUH 9 PYNTAH
9 LEI LUM 9 LEI WAH."

Phi ki ksuid ki khrei kiba shong hapoh ka ktieh hapoh ka krem, hapoh synrang, la kem la bat ha une/kane to law to loit, to jin to bha miat noh. Nga la ieng ka Jhare

ka pynke ka slu ka pyrsad na ka met ka, rynieng une/ka........... Leit noh mih na u u/ka..... Mano nga ioh ia ka stad, na u Pa Siro Sing Syngkli - kmei.

65. KA PYRTUIT KHYNDEW RAMEW

"KO SANTHU KO MANTHU, KO BEI RAMEW MEI DULONG SHAN DULONG."

Na ka bynta kano kano ka kam ba phi leh, shim barabor ia katei ka kyrteng.

66. Ka Rukom Peit Da ka Pylleng

Kawei ka jingpeit ne rukom ban wad jingtip la kito kiba shitom ki ioh jingpang ne kano kano ka jingbym biang ha ka iing ka sem ka long da ka pylleng. Haba lympat ia ka pylleng, lada jia ba don shisha ki ba dusmon ka pylleng kan ym pait, kan pait tang ha sien lympat ka ba lai. Na ka bynta kane ka jingiapan, phin hap ban khot ia kane ka kyrteng harum :-

"KO U LEIN KO SYLLEIN
KO SATEP KO SABOR
NGOI LA TIH NGOI LA TAR.
MEI CHONGKNOR MEI MANKNOR"

67. KA KAM PYNIEIT BAN IA LONG SHITNGA NE PYNBIEJ SAMLA.

Khot shwa ia ka kyrteng jong ka Blei ka Synshar. Nangta sa khot sa ia ka kyrteng ne pyrtuit jong ka umphniang. Nangta sa pynbud da kaba khot sa ia kane ka pyrtuit ne kyrteng bad ong:

"SING KHURI MAI KHURI, BOR KONGRI MON KONGRI, THOM SINGRI, BOR MON SING."

Ia ka umphniang ba la jhare sa tah ha baroh san khmut shynriahti ha kata ka rukom ban ym don ba ithuh. Nangta sa kren sa kren ia u ne kaba phi kwah ban pynieit da kaba ktah artad baroh san shympriahti ba la dei umphniang.

Lada jia ba ym trei kam da katei ka rukom leh, leh noh sa da kumne.

Khrud ia ka khyndew kaba don halor u sbawkad ba don ha tbian khmat jingkhang ban mih shabar iing. Ka rukom khrud ka long nabar snapoh iing, khrud da ka tari san sien san wat. Nangta lum ia kita ki pui pui ba la khrud bad khot biang ia ka kyrteng." Sing khuri mai khuri, bor kongri, mon kongri, thom singri bor mon sing." Nangta pat sa tynsat hapoh u kwai da kaba khlong thliew bad set biang da u kwai ban ym ithuh bad sa ai bam ha u ne ka ba phi

don jingmut, lane ai bam ha ka ia ne kano *kano ka jingbam.*

Lada *katei ruh kam trei kam don sa* kane kawei ka lad. Kata shim ia ka khyndew shympriah kjat jong u ne kaba phi don jingmut bad diang bad mon bat lang ia kata ka khyndew bad ka pisa shi - suka bad khyndiat ki symboh khaw ba khlem khein bad khot biang ia ka juh ka kyrteng. "Singkhuri mai khuri bor kongri mon kongri, thom sing ri, bor mon sing."

Nangta pat sa ong kumne' •

"KO SANTHU KO MANTHU
KO RAMEW KO RAMTHIT."

Nangta sa khot sa ia ka kyrteng jong u Bleija. Ynda la dep leh kumtei sa buh ia kata ka pisa, ka khyndew bad kita ki symboh khaw ha khlieh dwar iing lajong, bad ong artad ba nga la shim ia kane ka sakhi. Lah ban pyndap shuh ia ki ktien katba sngew bit, lane kat kum ka jingieit ne iap mat jong phi. U ne Ka khlem pep kin sa wan hi ha iing jong phi.

68. **Haba Mih Khniang Hapoh Shyntur**

U Bah Donbor Nongko - um, dei uba tymmen duh ha ka Raid Nonglyngdoh Ri Bhoi District. U dang shu iap dang tang kum-

ba ar snem eiei. Une ruh u dei uwei na ki Jha ba stad bad ha ka jingiadei kam, u la iathuh ia nga katto katne ki jingstad ban pynkoit lada mih khñiang hapoh shyntur."

Nyngkong, khyrwang da ka syntu Latuhi ia ka um ba la theh ha ka pela bad ong kumne :-
"BHOT KULI BI BET BAN BI KHUTI BI BET BAN BI, BET JADI BI BET BAN BI, JAWJABI JAW, DANGOR PANI HURU PANI, JAW JABI PHET SHA UM."

Nangta talain lai lai wat da ka syntiew Latuhi kaba la talain hapoh ka um, nangta khyrwang hapoh shyntur bad kynther shabar Nangta wieh biang hapoh um bad iai leh kumta haduh lai sien lai wat.

69. KA PYRTUIT HABA ING DING

"BARMA SARMA, SAR HEM MAR HEM JAW JABI JA JA JA."

70. KA PYRTUIT HABA KHEIN NE KDIAH

"KO THI KO BYRNI, KO LA KO LEM, NAI HO KAI HO, NUNMATI, JAW JABI JAW JABI, MUT NATHA KEBI, ABI A BAN JAW JABI."

Pynwai da kine ki kyntie,
"Balton Siton, Shitri Bitri Abi Aban, Jaw Jabi."

71. Haba pang niang lubu (Biang)

Haba pang niang lubu ba thung ba at ki buin kynthei, tah da ka khyndew Marmoti, ka khyndew ba snoh ha u phlang bad ong kumne :-

"WO PHAK RO JU PEI, WO PHAK RO JU PO, WOH ME RO JU PEI, WOH ME RO JU PO, WOR THUM RE JU PEI, WOR THUM RE RE JU PO, WO HAR RO JU PEI, WO HAR RO JU PO, WO TRANG RO JU PEI, WO TRANG RO JU PO, WO KEK RO JU PEI, WO KEK RO JU PO, MAR DING MAR DANG, RAM MARA LAW, KOL OK HIL OK, DAP PANI, JU LONG KONG RI, EK MUKHNI, EK MUKHNA, KANG DURI LONG KA HOT, SYIEM MARMATI, ABI ABAN JAW JABI, WO TRANG RO SHU PEI, WO KEK RO SHU PEI, WO HAR RO SHU PEI, WO REK RO SHU PEI.

(Wo trang Syohbah/ Wo kek....Syohrit/ Wo rek .... Syiarbri/Wo har .... Niurei/wor thum .... Lyngdkhur).

72. Haba suh kpoh (Biang)

Haba suh kpoh, jhare ha ka um sa pyndih. Haba jhare, ong kumne :-

MOR BI TOL BI BET BAT, TOL BI MOL BI BET BAT, RATING BI BONGSO

BI BET BAT, BET BAN BI BET BAN BI, KHURAI BI BET BAN BI, RATING BI BET BAN BI, MOR BI BET BAN BI, BI BI SOL, BORA BET BAN BI, HOL BORA BET BAN BI, SHIL KUTI BI BET BAN BI, HIL KUTI BI BET BAN BI, BOL KUTI BI BET BAN BI, BET JABI BI BET BAN BI, ABI ABAN JAW JABI JA, TAMOR TAMI KURU PANI JAW JABI, HOL SOL JAW JABI."

73. **Haba kha khun bad iap shi iap** (pyrtuit)

KHIE TROH PUT ARAM SA KI MO, KHIE TROH PAR ARAM SA KI BARI, BHUT BAR RO, BAT SYIEM KHIE TAROH, RAM DEW LA BAR INI DEW TA, BAL TON SI TON, SHITRI BITRI, ABI ABAN JAW JABI."

74. **Jhare doh haba don ba ai sniew**

Jhare ha u Sying, sa ai bam ha u/ka ba pang bad ong kumne (jhare).

"KO KYNTHIR KO KYNBIR, KO KA ER KO KA SHER, KO KA BER KO KA HER 9 LYER, KO KA TIR KO U MIR KA TIR TIR, KO U TIR KO WA NIR, KO KA ROH, KO KA JOH 9 SYIEM DOH, 9 SYIEM SNIEH JAW."

Nangta sa khot sa ka pyrtuit jong u Sying. Ong kumne. "KO U SING KO SHRING". Nangta sa khot sa ia ka kyrteng jong ka shun. Ong kumne. ""KO U TUK KO U LUK." Nangta bteng na kumne. "KOW U SHRING, KOW U SING, pha ka syiem doh shisha hi pham phet, ma me ka syiem shun ma me ko syiem sying, khie bam lwait ha phi, bam lko ha phi, me u sy'em shun to thang sdung thang sabuit, ka kpoh ka snier ka, ka hu ka man ka, ka kti ka kjat u thylliej ka jabieng ka, khie thang bam ma me, ko syiem sying, ma me naduh ba buh ka Synshar, mano ba la pynduh ha ka doh? dei tang ma me u syiem shun u syiem sying, ba nga sa tip nga u bynriew.

Sying pynsat pynshitom lada kam phet, lada ka phet to la ka lynti jong ka. Ko syiem shun, lada ma pha ka doh pham phet pham leit, kaba wan shaw ka syiem lyer ba phan mih, phan iap duh iap dam. Lada pha bud ia ka syiem lyer, to leit bud kat shaba ka ia lam. Mih suk leit suk.

KI KOT DA U JUH U NONGTHOH

1. Ka Thymmei Pyrkhat u Khasi bad ki Parom —(1976)
2. Ka Rongbiria u Hynniewtrep —(1978)
3. Ka Sajer Raid Nonglyngdoh Bk. I—
4. Ka Sajer Raid Nonglyngdoh Bk. II—
   Ka Sajer Raid Nonglyngdoh Bk. I&II—(1982)
5. Ki Paju Lyngkot —(1982)
6. Shi-har ki Drama (State Award) —(1982)
7. Ka Jyrsieh Longbriew Bk, I —
8. Ka Jyrsieh Longbriew Bk. II —
   Ka Jyrsieh Longbriew Bk. I & II —(1983)
9. Ka Ksaw ka Kpong u Hynniewtrep —(1984)
   (State Award & Apphira Award)
10. Ka Shat Jingtip Bk. I —(1985)
11. Ki Khana Hyndai Bk. I —
12. Ki Khana Hyndai Bk. II —
    Ki Khana Hyndai Bk I & II —
    (Apphira Award) —(1985)
13. Sahti —(1986)
14. Nga wad Ia phi —(1986)
15. Riteng Mynnar bad kiwei —(1986)
16. Purilum —(1986)
17. La ummat Ki Jaw (State Award) —(1986)
18. Thoh Shun Ki Biei —(1986)
19. Ka Sur ba Majan —(1986)
20. Ka Ing tin Saw (Lasubon I) —
21. Sni Jingieit (Lasubon II) —
22. Ka Synjat (Lasubon III) —
23. Ka Ding (Lasubon IV) —
    Lasubon (Bk. I, II, III, IV). —
    (State Award & Apphira Award —(1987)
24. Knor Ksiar —(1987)
25. Kam Miet Bk I —
26. Kam Miet Bk. II —

Kam Miet Bk I & II —(1988)
27. U Briew ba la phah da U Blei (Translation) —(1989)
28. Ki Dohkha bad kiwei —(1989)
29- Shat Jingtip Bk. II —
30. Shat Jingtip Bk III —
Shat Jingtip Bk II & III —(1989)
31. Ka Bi Mynkaw bad kiwei —(1990)
32. Sirkot Mynder —(1990)
3 . Ri - Heh —(1991)
34- Ba Shem ka longkha —(1991)
35. Lai ki Parom —(1991)
36. Ki Hati Khlaw —(1991)
37. Ki Mrad Khlaw —(1991)
38. U Pantah (Raid Nongkhrah) —(1992)
39. Ka nguh 'Lei Shillong & Lehniam Iewduh —(1993)
40. Ki Parom Paju —(1994)
41. Ka Raid Nongtluh bad ki 5 Lyngdoh 5 Kum —(1995)
42. Ki Parom Hyndai —(1996)
43. Haba jingieit ka Rben —(1996)
44. Shano Ka Sitalin —(1999)
45. Raid Sawkur Nongkseh. —(1999)
46. U Syiar. —(2000)
47. Ki Bor Phylla U Hynniewtrep. —(2000)

KI KOT BAN SA MIH SHEN

1. Dei ban ia tiplang.
2. Ki Karbi u Hynniewtrep.
3. Ka Raid Umwang.
4. Ka Raid Hoppati.
5. Ka Raid Nongkharai.